

Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT

GUVERNARE ȘI DEMOCRAȚIE

Revistă semestrială de analiză și sinteză

Nr. 2 Ediția I

Chișinău, 2008

ISSN : 1857-3932

Această publicație a fost realizată de
Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT
cu sprijinul financiar al Open Society Institute
(The Think Tank Fund), Budapesta

Volum îngrijit de Elena Prohnițchi
Autor: Igor Boțan
Copertă și design: Andrei Gamaș
Grafică: Alex Dimitrov

Prepres: Editura GUNIVAS

Opiniile exprimate în această publicație reflectă poziția autorilor
și nu reprezintă în mod neapărat punctul de vedere al instituției finanțatoare

©ADEPT, 2008.

Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT

Chișinău, MD-2012, Republica Moldova
str. V. Alecsandri nr. 97
Tel.: (+373 22) 212992, tel./ fax: (+373 22) 213494
E-mail: adept@e-democracy.md
WEB: www.e-democracy.md

Cuvînt înainte

Ediția de față a revistei “Guvernare și Democrație” este una specială, dedicată evoluției partidelor politice din Republica Moldova. Aceasta este prilejuită de expoziția PARTIDE.MD, pe care Asociația ADEPT și Comisia Electorală Centrală au decis s-o desfășoare înainte de demararea campaniei electorale. Autorul publicației a dorit să anticipeze astfel discuțiile referitoare la comportamentul partidelor moldovenești în alegerile parlamentare din primăvara anului 2009, încercînd să ofere un cadru mai structurat al evoluției partidelor, să depisteze unele caracteristici mai speciale ale acestora și să scoată în evidență influențele factorilor sociali și legali asupra partidelor politice din Moldova.

Întrucît democrațiile moderne sînt, practic fără excepții, democrații partinice, se impune demult o abordare mai aprofundată a prestației partidelor politice moldovenești. În același timp, din moment ce partidele au de jucat rolul de interfață dintre cetățenii care le votează și instituțiile publice în care sînt reprezentate de către cadrele partinice, pare a fi utilă înțelegerea specificului electoratului moldovenesc. Preferințele acestuia pentru anumite formațiuni și ofertele acestora nu pot fi întîmplătoare, existînd motive și legități care le explică. Concluzia desprinsă este constatarea unei stări de fapt – într-o democrație imitativă, în care formele democratice performante, de împrumut, sînt “umplute” cu esență autohtonă, este extrem de dificil să înțelegi ce fel de rezultat poți obține ca urmare a mutațiilor evolutive.

Evoluția sistemului de partide din Republica Moldova a fost puternic influențată de legislația electorală și cea referitoare la activitatea partidelor. Din acest punct de vedere, aspectelor legale trebuie să li se acorde în mod constant o atenție sporită, astfel încît să fie eliminate barierele în calea edificării unui sistem de partide viguros, în care să persiste, deopotrivă, atît elementele de stabilitate și previziune a comportamentelor, cît și destul spațiu pentru eventualele schimbări și ajustări la cerințele timpului.

În contextul evidențiat mai sus, se poate afirma că alternanța perioadelor de schimbări și stabilitate socială și politică sau, după cum le denumește autorul, de schimbări și stabilizări, de-a lungul evoluțiilor politice din ultimii 20 de ani, generează așteptări legate de confirmarea acestei legități a pendulării. Pe de altă parte, consensul politic privind integrarea europeană a Republicii

Moldova ar cere, mai degrabă, menținerea stabilității politice, lucru care pare a fi imposibil în situația în care, de dragul stabilității politice, au fost ridicate bariere electorale noi pentru forțele politice de opoziție. Miza unor forțe politice emergente pe o nouă schimbare nu poate însemna decît că așa-zisul consens politic în vederea integrării europene a eșuat, iar partidele vor lua de la capăt clarificarea pozițiilor și a nișelor electorale care exprimă mai adecvat opțiunile alegătorilor.

PARTIDELE ȘI DEMOCRATIZAREA REPUBLICII MOLDOVA

I

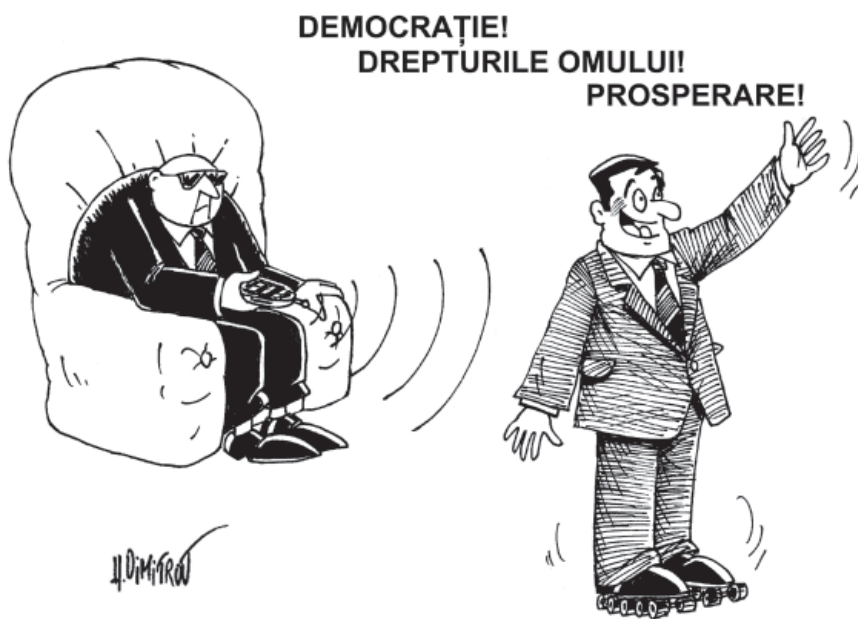
Introducere

Rolul partidelor politice în procesul democratizării Republicii Moldova poate fi dezvăluit mai lesne dacă înțelegem democrația ca *instituționalizare a libertății*. Dezvoltarea partidelor și a democrației în Moldova are drept punct de pornire Mișcarea de renaștere națională, care, la rîndul său, a fost generată de politica restructurării (*perestroika*). Evenimentele menționate au fost, în linii mari, susținute de majoritatea populației, lucru confirmat de rezultatele alegerilor legislative din 1990, desfășurate în condiții de concurență. Un an și jumătate mai târziu, forul legislativ a profitat de conjunctura politică și, repetînd acțiunile republicilor vecine, a declarat independența Republicii Moldova la 27 august 1991. În acea perioadă doar elitele emergente înțelegeau că libertatea obținută trebuie *instituționalizată* atît la nivel public, cît și la cel privat. Majoritatea absolută a cetățenilor moldoveni a simțit efectele acestor cuceriri ceva mai târziu. În mod obiectiv, după trecerea valului de entuziasm, s-a dovedit că atît cultura politică a populației, cît și capacitatea de a iniția și a administra afaceri proprii, de a-și apăra interesele și drepturile într-o competiție economică deschisă, de a manifesta interes pentru menținerea unui grad minim de coeziune socială etc. sînt sub nivelul necesar unei dezvoltări în noile condiții istorice. De aceea, la puțin timp după obținerea libertății, cînd a început să se înrăutățească dramatic condiția socială și materială a populației, să crească tensiunile interetnice etc., majoritatea covârșitoare a cetățenilor moldoveni s-a arătat nostalgică după *paradisul sovietic pierdut*.

După declararea independenței Republicii Moldova, procesul de democratizare, adică de *instituționalizare a libertății*, a constat, de fapt, în împrumutarea formelor de organizare politico-statală, de apărare a drepturilor cetățenești, de autoorganizare în instituții civice etc. În acest sens, Republica Moldova a

fost ajutată de instituții internaționale precum Consiliul Europei, OSCE etc. În același timp, organizațiile financiare internaționale — Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional au susținut restructurarea social-economică a Republicii Moldova. O astfel de *instituționalizare a libertății* nu putea avea drept rezultat imediat decât edificarea unei *democrații de vitrină*¹ sau *imitative*², cînd formele occidentale, de împrumut, au fost umplute cu conținut autohton, moldovenesc.

Noțiunile *democrație de vitrină* și *democrație imitativă* au fost și mai sînt încă utilizate pe larg de sociologi și politologi pentru a sublinia că acest gen de democrații sînt marcate de distorsiuni pe multiple direcții. Aceste democrații sînt influențabile, putînd evolua atît spre democrația autentică, cît și în sens invers. În această ordine de idei, pentru evoluțiile din Republica Moldova este importantă experiența țărilor Europei Centrale, pe de o parte, și a Comunității Statelor Independente (CSI), pe de altă parte. Primele au reușit să evolueze rapid

¹ Vladimir Pastii, Mihaela Miroiu, Cornel Codiță, *România – starea de fapt*, Editura NEMIRA, 1996, Volumul I, p. 23.

² Дмитрий Фурман, *И невозможное возможно. Почему Россия не Казахстан*, Независимая Газета, 5.10.2007, http://www.ng.ru/ideas/2007-10-05/10_nevozmozhnoe.html.

de la *democrația imitativă* la cea *autentică*, în înțelesul occidental al acestui termen. Evoluțiile pozitive din țările Europei Centrale au fost influențate puternic de „tentația” promisiunilor de aderare la Uniunea Europeană, care e constituită în baza unui set de valori și standarde imperative pentru viitorii membri. Pe de altă parte, în cadrul CSI, unde s-a pomenit și Republica Moldova, nu au existat standarde și valori care să favorizeze trecerea de la *democrația imitativă* la cea autentică. Din contra, erau create impedimente pentru a nu admite ruperea statelor-membre din acest spațiu. De aceea, în unele țări CSI *democrațiile imitative* au evoluat în direcția autoritarismului.

Cît privește Republica Moldova, ea se află în topul țărilor CSI cu cel mai înalt indice al nivelului de democrație³, alături de Georgia și Ucraina, țări în care în 2003 și, respectiv, în 2003, au avut loc *revoluții cromatice*. Este demn de menționat că, în pofida faptului că au trecut prin aceeași mașină sovietică de înăbușire a libertăților, a inițiativei civile și a speculațiilor despre impunerea din exterior a revoluțiilor cromatice, cetățenii georgieni și ucrainenii și-au realizat potențialul de protest, avînd curajul să se revolte atunci cînd drepturile lor au fost încălcate. În acest sens, populația Republicii Moldova are un „caracter specific”. Cetățenii ei nu au participat vreodată la revoluții și nici nu au optat pentru dreptul de a consacra prin referendum independența statului, adoptarea Constituției sau a altor documente de importanță majoră pentru soarta societății. Toate documentele importante privind evoluțiile din Republica Moldova au fost votate de către exponenții partidelor politice reprezentate în Parlament. Aceasta ar putea însemna că partidele politice nu au încredere în capacitatea de discernămint a electoratului moldovenesc. Acesta din urmă le răspunde cu reciprocitate, partidele fiind cotate de către cetățeni cu cel mai mic grad de încredere (~15-20%) dintre toate instituțiile publice și private⁴. În mod paradoxal, putem să dăm dreptate partidelor moldovenești, făcînd referință la referendumul consultativ din 1999 privind trecerea la forma prezidențială de guvernămint, care a demonstrat că electoratul moldovenesc poate fi ușor manipulat de către autorități.

În pofida celor afirmate mai sus, se poate arăta că partidele politice moldovenești au avut un rol pozitiv în democratizarea societății. Acestea, cel puțin, s-au opus

---

³ *Nations in transit 2007. Democratization from Central Europe to Eurasia*, Edited by Jeannette Goehring, Freedom.

⁴ *Barometrul de Opinie Publică (BOP)*, www.ipp.md.

de mai multe ori încercărilor instituirii unui sistem prezidențial. Exemplul Federației Ruse, care și-a *instituționalizat libertatea* prin adoptarea Constituției noi în decembrie 1993, a demonstrat că sistemul prezidențial conduce în mod inevitabil spre construirea așa-zisei *verticale a puterii de stat* și a *democrației dirijate*. Și Ucraina, atunci când și-a modificat Constituția în 2000, a demonstrat același parcurs spre consolidarea *verticalei puterii* prezidențiale. În consecință, în Rusia, *verticala puterii* este „moștenită” de către succesorii președinților în urma unor combinații politice de culise, susținute de ajustări constituționale (cu impact de lungă durată neclar) necesare pentru asigurarea confortului liderilor politici. În cazul Ucrainei a fost nevoie de o „revoluție cromatică” pentru revizuirea normelor constituționale și limitarea împuternicirilor Aparatului Președintelui. În contrast cu cele două exemple menționate, partidele politice moldovenești s-au opus constant și cu un anumit succes instituirii unui regim prezidențial, optînd în favoarea unui regim semiparlamentar, cu un sistem mutual de control și echilibru (“checks and balance”) relativ bine ponderat. Cu toate acestea, nici Republica Moldova nu a putut evita edificarea *verticalei de putere*. Acest lucru s-a întîmplat în virtutea faptului că, în 2001, electoratul, în cadrul celor mai libere și democratice alegeri desfășurate vreodată în Republica Moldova, a acordat victoria absolută Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM). Beneficiind de deținerea majorității parlamentare absolute, PCRM și-a edificat propria *verticală a puterii* în condițiile unui regim constituțional semiparlamentar. Aceasta s-a întîmplat, probabil, din simplul motiv că formațiunea n-a cunoscut în istoria sa altă experiență, diferită de cea a administrării treburilor publice prin intermediul *verticalei puterii*. Mai mult, performanța PCRM de a fi primul partid comunist din lume care a obținut o victorie absolută în alegeri libere și corecte, și nu prin revoluții și lovituri de stat, cum s-a întîmplat peste tot în lume, indică asupra specificului comportamentului electoratului moldovenesc.

Există temei pentru a crede că specificul comportamentului electoratului a determinat și dominația de-a lungul anilor a anumitor partide pe spectrul politic. În acest sens, pentru partide este puțin relevantă aplicarea tipologiilor moderne de clasificare a partidelor, deși identificarea lor pe spectrul politic, *de la stînga la dreapta*, explică destul de bine esența multor lucruri. O altă observație demnă de remarcat este că principalele partide politice din Republica Moldova nu pot pretinde că exprimă interesele anumitor pături sociale, întrucît portretul sociologic al reprezentanților și votanților lor este neobișnuit de uniform. Într-adevăr, în ultimele cicluri electorale, dar mai cu

seamă după ultimele alegeri locale din iunie 2007, s-a stabilit că, în linii mari, reprezentarea tuturor partidelor politice însemnate în organele administrației publice locale este practic uniformă atât din punctul de vedere al educației, cât și al ocupației. În acest sens, se poate afirma că portretul sociologic al reprezentanților partidelor în organele reprezentative nu are nicio relevanță pentru clișajele politice din Republica Moldova. Spre exemplu, s-a constatat că, în Republica Moldova, antreprenorii constituie cel mai activ segment social din punct de vedere politic, aceștia fiind reprezentați în proporție de aproximativ 1/4 (!) în consiliile raionale/municipale. Evident, este vorba despre exponenții businessului mic și mijlociu (conducătorii SRL-urilor, SA-urilor și ai întreprinderilor individuale). Concluzia respectivă ar fi fost încurajatoare dacă cultura politică moldovenească ar inspira încrederea că antreprenorii știu să facă o delimitare clară între interesul privat și cel public. Cel mai curios lucru este că proporția antreprenorilor care reprezintă Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) în organele administrației publice locale este peste media generală, depășind proporția respectivă în cazul partidelor liberale. Astfel, par să existe semnale clare că, deocamdată, businessul intră în politică mai mult prin filiera partidului de guvernământ, și nu atât datorită conștientizării propriului rol în societate ci, mai degrabă, pentru a se proteja de presiunile care se exercită asupra lui. În acest sens, se poate afirma că, în Republica Moldova, cel mai profitabil business este politica.

În pofida faptului că Republica Moldova este o *democrație imitativă*, aceasta este un adevărat *stat de partide*⁵, așa cum sînt, de fapt, democrațiile occidentale, iar etapele dezvoltării pluripartitismului moldovenesc se regăsesc în etapele dezvoltării social-economice și politice ale țării. În acest sens, este interesantă alternanța *schimbării* cu *stabilizarea* situației politice din Republica Moldova în perioadele desemnate schematic după cum urmează:

- *romantică*, cînd *schimbarea* s-a soldat cu obținerea independenței țării și afirmarea simbolurilor ei noi;
- *pragmatică*, cînd *stabilizarea* a însemnat *instituționalizarea* libertății obținute în perioada romantică prin adoptarea noii Constituții și transformarea masivă a proprietății publice în proprietate privată;

---

⁵ Hans Kelsen, *La Democratie*, in *Economica*, 1988, p. 31.

- *pseudorestaurația*, când *schimbarea* s-a produs în sens invers, PCRM a revenit la guvernare, promițând reconstrucția socialismului și a comunismului în baza teoriei marxist-leniniste, refacerea pe principii noi a URSS, dar sub presiunea circumstanțelor s-a văzut nevoit să renunțe la propriile promisiuni;
- *consensul național*, când, în virtutea unor circumstanțe, menținerea *stabilității* politice a devenit necesară deopotrivă pentru foștii inamici politici consacrați – PCRM, pe de o parte, și Partidul Popular Creștin Democrat, alături de alte formațiuni de opoziție, pe de altă parte. În acest sens, toate forțele politice reprezentate în Parlamentul ales în martie 2005 s-au angajat să promoveze cu eforturi comune integrarea europeană a Republicii Moldova.

În 2005 ideea *integrării europene* avea potențialul unei *idei naționale* care să consolideze societatea și să imprimă competiției politice dintre partide o direcție rezultantă, adică să angajeze partidele în lupta pentru determinarea aceluși partid care va aduce mai repede și de o manieră mai eficientă Republica Moldova în Uniunea Europeană. După aproximativ patru ani de promovare a integrării europene, potențialul de consolidare a acestei idei s-a erodat din cauza *democrației imitative* și a comportamentului forțelor politice.

II

Specificul electoratului moldovenesc

Comportamentul alegătorilor moldoveni, ca peste tot în lume, este motivat de un set de valori fundamentale și tradiții. În acest sens, alegătorii preferă să voteze formațiunile politice înrădăcinate în „solul politic” autohton sau formațiunile noi capabile să ofere perspectiva *schimbării*. Experiența ultimilor 20 de ani de tranziție democratică a demonstrat că în Republica Moldova au avut succese electorale doar formațiunile capabile, schematic vorbind, să ocupe și să mențină poziții dominante pe câteva „nișe politice” identificate în mod tradițional *dreapta*, *stînga* și *centru*. Votînd partidele de pe aceste „nișe”, electoratul moldovenesc își manifestă pe deplin specificul, modelat de cîțiva factori.

În primul rînd, Republica Moldova este o țară preponderent rurală (raportul dintre populația rurală și cea urbană este de 53% la 47%), fiind numită peiorativ „satul Europei”. Probabil, nu este întîmplător că cea mai puțin urbanizată țară din Europa este și cea mai săracă, deși caracterul preponderent rural al țării nu este singura cauză a sărăciei. Intelectualitatea moldovenească, care ar trebui să aibă o influență sesizabilă asupra comportamentului electoral prin intermediul articulării unor viziuni bazate pe valori naționale, este în mare parte o „intelectualitate națională în prima generație”. Deși are în rîndurile sale un șir de personalități marcante, viziunile acestora privind viitorul politic al Republicii Moldova au fost de cele mai multe ori divergente. În linii mari, același lucru este valabil și pentru elitele politice și administrative. Conservatismul și inerția în asimilarea practicilor social-politice și economice noi sînt atît de mari în societatea moldovenească, încît cei mai activi cetățeni preferă să emigreze în căutarea unor locuri de muncă mai bine plătite sau a unei sorți mai bune, decît să încerce să schimbe lucrurile în propria localitate sau țară. În consecință, aproximativ 1/3 din populația aptă de muncă sau aproximativ 1/4 din cea cu drept de vot se află peste hotarele țării. Evident, este vorba despre partea cea mai activă a populației, cea mai instruită și capabilă să se adapteze la condițiile noi. Tocmai această parte nu participă la votare, în virtutea faptului că se află peste hotarele țării, unde poate vota doar la vreo 15-20 de reprezentanțe diplomatice cu capacități limitate. În consecință, din ju-

mătatea de milion de cetățeni aflați peste hotare, votează aproximativ vreo zece mii, adică cam 2% ⁶.

În al doilea rând, Republica Moldova este, practic, singura țară din Europa unde criza identitară (pe dimensiunea moldoveni – români) reprezintă un factor determinant în polarizarea atitudinilor forțelor politice. Acest fenomen este utilizat în mod constant în campaniile electorale, începând cu alegerile din 1994. În acest sens, dezbaterile serioase dintre partide pe teme social-economice și politice sînt adesea, în mod deliberat, substituite cu discuții de ordin etno-lingvistic, istoric etc. Acest gen de discuții are impact propagandistic maxim, făcînd apel direct la emoțiile cetățenilor și necesitatea firească de identificare. Trebuie menționat și faptul că, în anii de după declararea independenței Republicii Moldova, intelectualii autohtoni s-au situat preponderent pe poziții proromânești, populația rurală a fost preponderent promoldovenească, iar minoritățile naționale rusolingve, care constituiau la începutul anilor '90 aproximativ 35% din toată populația țării și erau concentrate în principalele urbe, au manifestat constant simpatii prorusești.

În al treilea rând, experimentul ideologic din perioada sovietică, legat de înlocuirea credinței în Dumnezeu cu credința în „viitorul luminos” comunist, a avut un impact mult mai pronunțat într-o țară preponderent rurală cum este Moldova, decît în statele și regiunile urbanizate, unde valorile sociale nu au un substrat religios evident. Din acest punct de vedere, doctrinele politice moderne și titulaturile partidelor ce indică preferințele doctrinare nu spun prea multe majorității alegătorilor moldoveni, ele fiind apanajul unui segment relativ îngust al elitelor partinice, al cercetătorilor și studenților și poate al unor grupuri de susținători.

Într-adevăr, sistemele de valori împărtășite de moldoveni de-a lungul unui mileniu și mai mult au fost profund creștine, ele fiind substituite în anii '40-'90 ai secolului trecut cu cele comuniste. Finalmente, consecințele au fost dramatice – credința în Dumnezeu a fost pierdută, iar comunismul nu a putut fi construit. Această situație a generat, pe de o parte, frustrare și lipsă de repere valorice pentru majoritatea absolută a populației, iar, pe de altă parte, un adevărat „paradis” pentru „parveniți”. În astfel de cazuri, de obicei, lipsa reperelor este înlocuită de apeluri de revenire

---

⁶ Conform statisticii oficiale, numărul emigranților moldoveni variază între 500 și 600 de mii, în timp ce datele neoficiale estimează că aproximativ un milion de cetățeni moldoveni trăiesc și lucrează în afara țării.

la valorile „autentice” naționale, tradiționale, la credința strămoșilor etc., lucru care a stimulat ascensiunea naționalismului de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, perioadă în care avea loc dezintegrarea URSS. Mai târziu, procesul tranziției a impus „împrumutarea” unor modele sociale atractive, care își afirmaseră viabilitatea și caracterul performant în cazul altor țări. Cum s-a spus deja, modelele respective nu puteau fi decât cele occidentale.

După aproximativ 20 de ani de tranziție, sondajele de opinie relevă cât de reușită a fost *instituționalizarea libertății* după modelele occidentale în Republica Moldova. Astfel, instituția cu cel mai înalt grad de încredere⁷ este Biserica: aproximativ 70-80% din populație îi acordă credit acestei instituții, administrația publică locală se bucură constant de încrederea a 35-45% din populație, instituțiile puterii centrale – de încrederea a 25-35%, justiției îi acordă încredere aproximativ 25%-30% din populație, iar instituțiilor societății civile – aproximativ 15-30%. Vedem că cetățenii moldoveni au o încredere mult mai mare în instituțiile tradiționale decât în cele modernizate în rezultatul democratizării. Este important de menționat că instituțiile cele mai importante în apărarea și articularea intereselor curente ale cetățenilor – sindicatele și partidele politice – au cel mai mic rating de încredere, de aproximativ 20% și, respectiv, 15%. De aceea, nu pare a fi întâmplător faptul că principalele forțe politice de pe segmentele de dreapta și de stînga au stabilit relații foarte strînse cu instituția cu cel mai înalt grad de încredere – Biserica. În acest sens, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) menține o relație specială cu Mitropolia Moldovei, aflată sub jurisdicția Patriarhiei ruse. Pe de altă parte, Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD) a fost principalul promotor al reînregistrării pe teritoriul Republicii Moldova a Mitropoliei Basarabiei, aflată sub jurisdicția Patriarhiei române⁸.

În al patrulea rînd, trebuie luată în considerație problema atitudinii față de instituția proprietății. Este vorba despre faptul că timp de doar 50 de ani locuitorii Republicii Moldova au avut de suferit două mari nedreptăți. În anii '40 ai secolului trecut, proprietatea privată a fost naționalizată, iar majoritatea deținătorilor ei au fost deportați. În anii '90 a avut loc un proces invers, însă la fel de neechitabil – proprietatea publică a fost supusă privatizării, iar majoritatea

---

⁷ *Barometrul de Opinie Publică*, aprilie 2008, Institutul de Politici Publice.

⁸ Potrivit unor estimări, enoriașii Mitropoliei Moldovei numără aproximativ 80-90% din creștinii ortodocși, iar cei ai Mitropoliei Basarabiei 10-20%.

cetățenilor nu s-a ales practic cu nimic de pe urma acesteia. Modul în care autoritățile s-au comportat față de instituția proprietății a alimentat în mare măsură atitudinea nihilistă față de proprietate și afaceri. Din acest punct de vedere, practic niciun partid politic dintre cele care au pus în prim-plan problema proprietății, susținerea businessului mic și mijlociu și alte obiective ce țin de modernizarea și reformarea instituției proprietății nu a avut succese electorale remarcabile⁹. Este adevărat că problemele menționate și-au găsit locul pe agendele partidelor, însă nu au fost cele mai importante.

În linii mari, se poate afirma că comportamentul electoral al alegătorilor moldoveni este destul de previzibil. De la un ciclu electoral la altul preferințele electorale se schimbă relativ puțin dacă situația social-economică rămâne relativ stabilă. În cazul înrăutățirii dramatice a situației social-economice, comportamentul alegătorilor este, de asemenea, previzibil. Alegătorii pedepsesc partidele guvernante, iar votul lor de protest se îndreaptă spre susținerea partidelor care au guvernat când situația lor materială a fost ceva mai bună. Deocamdată, alegătorii moldoveni nu s-au aventurat în experimente inedite, de susținere masivă a forțelor politice noi, care nu au rădăcini adânci în solul politic moldovenesc. Cu toate acestea, după aproximativ 20 de ani de pluripartitism, se profilează tendințe noi, care anunță eventuale schimbări în comportamentul electoral al moldovenilor.

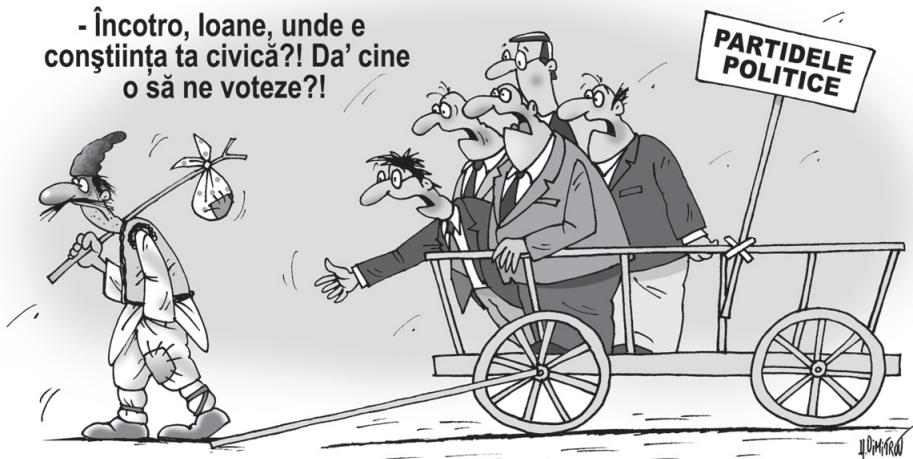
---

⁹ Ex. Blocul Electoral "Alianța Civică Furnica", Blocul Electoral "Alianța Juriștilor și Economisților" etc.

III

Proiecția specificului electoratului asupra partidelor

În mod normal, comportamentul specific al electoratului moldovenesc a influențat poziționarea partidelor pe spectrul politic și succesul lor electoral. Într-adevăr, au avut succes în alegeri partidele care au avut mesaje clare, pe înțelesul alegătorilor, evocând tradițiile mai vechi și mai noi și răspunzând preponderent solicitărilor de revenire la valorile naționale și de protecție socială. Cum în cei aproximativ 200 de ani dinaintea declarării independenței Republicii Moldova teritoriul acesteia a făcut parte din Imperiul Rus, România regală și URSS, segmente aproximativ comparabile ale electoratului moldovenesc au urmat formațiunile politice care au vehiculat mesaje de revenire pe orbita rusească sau de aderare la România. De cel mai mare succes electoral s-au bucurat totuși partidele care au pledat sau și-au revăzut viziunile în favoarea independenței. Aceste atitudini sînt reflectate destul de precis în remarca ironică precum că în Republica Moldova nu există partide politice, ci „partide geopolitice”¹⁰. Într-adevăr, partidele de stînga sînt, de obicei, partide prorusești și/sau pro CSI; partidele de dreapta – proromânești și/sau prooccidentale; partidele centriste – promoldovenești, promotoare ale ideii independenței Republicii Moldova și ale unei politici externe „multivectoriale”.

¹⁰ Remarca deputatului Oleg Serebrian din prelegerea adresată participanților la „Școala Tinerilor Lideri Politici”, 15 mai 2008.

Discuțiile despre preferințele doctrinare s-au dovedit, oarecum, sterile și nu au avut vreun impact serios asupra comportamentului electoratului moldovenesc, chiar dacă afinitățile doctrinare rămân a fi importante pentru consolidarea elitelor partinice. Explicația constă în faptul că principalele căi de soluționare a problemelor cu care se confruntă cetățenii și de depășire a stării de subdezvoltare în care se află Republica Moldova sînt sugerate nu atît de preceptele doctrinare, ci de principalii parteneri occidentali ai Republicii Moldova – Uniunea Europeană, instituțiile internaționale finanțatoare și cele democratice, care o ajută să se modernizeze. Aceasta fiindcă Occidentul are valori și standarde, iar partenerii din CSI sînt în cel mai bun caz *democrații imitative*, la fel ca și Republica Moldova. În acest sens, programele politice ale partidelor proeuropene, pe de o parte, și a celor pro – CSI, pe de altă parte, sînt, cu mici excepții, uluitor de asemănătoare. Diferențele sînt vizibile doar la nivel de structurare a documentelor și stilistică.

La modul practic, orice partid, de orice culoare politică, venind la guvernare în Republica Moldova, ar avea de făcut același lucru – să asigure atingerea unor standarde social-economice și politice minimale, folosind cele mai eficiente căi și metode, sugerate de partenerii externi. În acest sens, oricît ar părea de paradoxal, nimeni nu se mai miră că, în aprilie 2007, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) a declarat „revoluția liberală”. Cu toate acestea, din considerente electorale, pentru ca partidele să ocupe poziții dominante pe unul din cele trei segmente ale spectrului politic, acestea trebuie să evoce o anumită tradiție sau/și să fie percepute drept promotoare ale „schimbării” spre bine, indiferent dacă este vorba despre o evoluție în direcția modernizării sau despre o mișcare în sens opus, de revenire la „paradisul pierdut”. În cel mai rău caz, pentru a-și menține ratingul, partidele guvernante trebuie să asigure o minimă stabilitate social-economică.

În prezent, după aproximativ 20 de ani de pluripartitism, a început să se întrezărească clar fenomenul „lunecării spre centru” a fostelor partide antagoniste, de dreapta și de stînga. Acest fenomen contribuie la ștergerea hotarelor dintre *nișele politice* tradiționale. În consecință, alegătorii cu viziuni intransigente preferă să voteze pentru alte partide, lucru care poate conduce la redimensionarea spectrului politic. După toate aparențele, acest fenomen se va manifesta destul de clar la viitoarele alegeri parlamentare din primăvara anului 2009.

3.1 Segmentul de stînga al spectrului politic

Inițial, segmentul de stînga al spectrului politic a fost ocupat de două formațiuni emergente din Mișcarea Internaționalistă „Interfront” – Partidul Socialist din Moldova (PSM) și Mișcarea „Unitatea-Edinstvo”, care la parlamentarele din 1994 au format un bloc electoral, obținînd 28 de mandate din 104. După înregistrarea Partidului Comuniștilor din Republica Moldova în aprilie 1994, acesta a recucerit rapid simpatiile cetățenilor cu viziuni de stînga, eliminînd din viața politică cele două partide menționate. Probabil că majoritatea cetățenilor a optat în favoarea forțelor politice ce promiteau revenirea la „paradisul pierdut” drept reacție la greutățile tranziției anilor '90. În orice caz, în 1994, cînd partidul comunist nu era încă înregistrat, cetățenii au votat masiv principalii substituenți temporari ai comuniștilor – Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM) și Blocul Electoral Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”. După șapte ani de la repunerea în cadru legal a PCRМ, cetățenii au votat, în februarie 2001, promisiunea partidului comuniștilor de a restaura socialismul, de a construi comunismul și de a participa la „constituirea pe baze benevole și reînnoite a unei federații a fostelor republici sovietice”. Aceasta s-a întîmplat în cadrul celor mai libere și corecte alegeri desfășurate vreodată în Republica Moldova, care i-au asigurat PCRМ victoria absolută și o majoritate constituțională în Parlament.

Cu toate acestea, „lunecarea” PCRМ spre centrul spectrului politic a început peste aproximativ o jumătate de an de la preluarea puterii în februarie 2001. Astfel, PCRМ a repetat soarta multor partide occidentale „antisistem” care, odată ajunse la guvernare s-au acomodat și s-au înscris în sistem, devenind chiar cele mai fervente apărătoare ale lui. Pentru a se menține la putere, PCRМ a renunțat la principiile de bază ale doctrinei marxist-leniniste, pe care afirma că o împărtășește. Acestea au fost anunțate la conferința de partid din octombrie 2003, dedicată jubileului de zece ani de la reconstituirea formațiunii. De fapt, după accederea la guvernare a PCRМ, politicile acestuia au fost îndreptate spre revizuirea rezultatelor reformelor începute de guvernările anterioare prin adaptarea lor la interesele proprii.

În domeniul ideologic, în doar 7 ani de guvernare, PCRМ a evoluat de la doctrina marxist-leninistă la promovarea ideilor „postindustrialismului”. În acest sens, trebuie remarcat faptul că în tipologia¹¹ occidentală modernă partidele

---

¹¹ Gunther, R., Diamond, L., *Species of political parties: A new typology // Party politics – L. Etc.*, 2003 – Vol. 9, No 2 – P. 167-199.

promotoare ale postindustrialismului sînt calificate de extremă dreapta. Și mai interesant este că printre caracteristicile de bază ale partidelor postindustrialiste se numără: existența unui lider ale cărui directive nu pot fi supuse discuțiilor sau puse la îndoială; structurarea strictă, bazată pe tradiții etc. În mod curios, aceste caracteristici se potrivesc perfect PCRМ-ului. În orice caz, în cei opt ani de guvernare, liderul PCRМ a știut să impună formațiunii un comportament departe de preceptele ideologice comuniste, preferînd să răspundă pragmatic necesităților curente ale societății, dar și propriilor interese. Astfel, în mod surprinzător, liderii PCRМ au devenit principalii promotori ai creștinismului ortodox. Sub auspiciile liderului PCRМ, are loc reconstruirea și ctitorirea lăcașurilor sfinte și în fiecare an se organizează aducerea „Focului Sfînt” de la Ierusalim în ajunul sărbătorilor de Paști etc. Cu toate acestea, PCRМ nu renunță la retorica și riturile comuniste, care sînt practicate constant pentru a nu pierde suportul electoral al celor mai defavorizate pături sociale. Ultima inovație propagandistică (noiembrie 2008) a mass-mediei afiliată PCRМ este legată de vehicularea tezei privind „integrarea Europeană prorusească a Republicii Moldova”, care ar fi promovată de formațiune.

Și în domeniul economic politicile PCRМ au provocat stupeoare. Astfel, în aprilie 2007 liderul PCRМ a declarat „revoluția liberală”, iar deja peste un an Guvernul Republicii Moldova a făcut publică una din cele mai impresionante liste a obiectelor ce mai urmează a fi privatizate. Noile planuri de privatizare ale guvernării PCRМ, puse alături de programele de privatizare din anii 1995-1996 și 1997-1998, elaborate de către Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM) – la început „substituent”, iar ulterior aliat politic al PCRМ – depășesc cu mult planurile și volumele privatizărilor efectuate de așa-zii democrați. Astfel, la modul practic, se dovedește că cei mai importanți promotori ai privatizării proprietății publice din Republica Moldova au fost comuniștii și aliații lor.

Modernizarea și „lunecarea” PCRМ spre centru, în anii de guvernare a acestuia, a motivat cîteva partide mici de stînga să facă concurență PCRМ pe segmentul electoral de stînga. Formațiunile în cauză au adus acuzații PCRМ că nu mai este un partid comunist autentic și că și-a schimbat opțiunea politicii externe, inițial prorusească, pe una prooccidentală. Însă eforturile PSM, ale Partidului Socialiștilor „Patria-Rodina”, ale Mișcării „Ravnopravie”, ale Uniunii Muncii „Patria-Rodina” și ale mișcării gasterbeiterilor moldoveni din Moscova „Patria-Moldova” au eșuat. În 2008 s-au depus eforturi de constituire a unei

platforme civice sub auspiciile mișcării „Prietenii Rusiei în Moldova”, care ar consolida electoratul rusofil pe o platformă politică concurentă cu cea a PCR. Liderul acestei mișcări a devenit Vasile Tarlev care, în perioada 2001-2008, a deținut funcția de prim-ministru și a fost una din principalele figuri din echipa de guvernare a PCR. După ce a demisionat în martie 2008, Tarlev și-a făcut publice propriile ambiții politice, iar guvernarea PCR s-a văzut nevoită să reacționeze prin crearea unor bariere de înregistrare a organizației ex-premierului și de confirmare a acestuia în funcția de președinte al Uniunii Centriste din Moldova.

3.2 Segmentul de dreapta al spectrului politic

Din perioada restructurării (perestroika) și pînă în prezent, segmentul de dreapta al spectrului politic a fost dominat de formațiunile emergente din Frontul Popular din Moldova (FPM), care a fost prima și cea mai largă mișcare de masă ce s-a opus dominației partidului comunist. Din aceste considerente, calitatea de succesori ai FPM i-a asigurat în mod constant Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD) o poziție influentă pe segmentul de dreapta al eșichierului politic. PPCD depune și în prezent eforturi pentru a fi considerat singurul succesor al FPM.

Deși ascensiunea FPM a fost vertiginoasă în perioada 1988-1991, eficiența și influența lui a intrat în declin atunci cînd liderii mișcării au fost puși în situația să dea dovadă de flexibilitate politică și capacități administrative. Liderii FPM nu au fost pregătiți pentru înlocuirea retoricii eroice, de confruntare cu adversarii, adecvată în procesul de contestare a dominației comuniste, cu o retorică și un comportament adecvate situației de deținere a pîrghiilor puterii. Un șir de factori precum presiunile externe de ordin politico-militar, necesitatea aplanării unor conflicte etnolingvistice și social-economice, necesitatea soluționării problemelor cotidiene ale cetățenilor etc. a condiționat revenirea în prim-plan, sub diferite paravane cu titulatură democratică, a unicolorilor deținători de capacități administrative – foștii „nomenclaturiști”. Pentru intelectualii din FPM, instalați pe platforma eroică de renaștere națională și „făurire a istoriei”, problemele impuse de realitate s-au dovedit a fi dificile sau mai degrabă plicticoase. De aceea, pentru foștii „nomenclaturiști”, rămași în păienjenitul administrativ, nu a fost foarte dificil să preia pas cu pas puterea de la reprezentanții FPM. De fapt, au existat situații cînd, în condițiile unor presiuni

nu tocmai de nesuportat, reprezentanții FPM au preferat să renunțe benevol la cele mai înalte și influente funcții de conducere în Parlament, așteptându-se să fie aplaudați pentru actul de curaj democratic. Așa s-a întâmplat, de exemplu, în ianuarie 1993, când conducerea de vîrf a Parlamentului, constituită din membri marcanți ai FPM, și-a prezentat demisia.

În consecință, la primele alegeri pluripartite din 1994, chiar fosta „nomenclatură rurală”, care s-a reorganizat în Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM) și a preluat controlul asupra puterii, a fost reclamată să revină la guvernare în calitate de „substituent” al partidului comunist, interzis în august 1991. În acel moment, FPM trecea printr-un proces de scindări, început încă în 1991 după declararea la 13 octombrie a trecerii în opoziție. După alegerile parlamentare din 1994, două fragmente masive din fostul FPM – Frontul Popular Creștin Democrat (FPCD)¹² și Congresul Intelectualilor (CI)¹³ – au intrat în competiție cu alte formațiuni emergente din FPM pentru un segment electoral care în perioada 1990-1994 s-a îngustat de la ~35% la ~25%. Dintre formațiunile menționate doar PPCD a reușit să se mențină pe linia de plutire pînă în prezent, cultivîndu-și cu tenacitate propria mitologie. Ultimul congres jubiliar al PPCD din iunie 2008, dedicat aniversării celei de a 20-a aniversări de la constituirea formațiunii, a fost consacrat evocării etapelor evoluției partidului: angajarea în mișcarea neformală pentru renașterea națională, declararea independenței Republicii Moldova, angajarea acesteia în procesul de integrare europeană ca un „proiect de succes”. În mod obiectiv, niciun alt partid politic nu poate să conteste calitatea PPCD de succes, practic, exclusiv al FPM, deși personalități marcante ale FPM se regăsesc în prezent în diferite partide și organizații civice. Nicio altă formațiune decît PPCD nu s-a putut menține constant în iureșul evenimentelor sociopolitice și nu are „memorie instituțională” neîntreruptă, care să unească într-un lanț evenimentele din ultimii 20 de ani.

Ceea ce e caracteristic pentru PPCD este că formațiunea s-a aflat, practic, fără întrerupere într-un conflict acut cu oponenții săi politici. În a doua jumătate a anilor '90 ai secolului trecut, formațiunea a intrat în conflict inclusiv cu formațiunile emergente din FPM. Pe de o parte, PPCD era acuzat că ar fi promotorul abordărilor și atitudinilor radicale care îi respingeau pe potențialii parteneri politici și pe alegătorii cu viziuni mai puțin intransigente. Astfel,

---

¹² La congresul din 1999, FPCD și-a schimbat denumirea, devenind Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD).

¹³ CI și-a schimbat ulterior titulatura, denumindu-se Partidul Forțelor Democratice (PFD).

foștii colegi din FPM acuzau formațiunea de „băiețism în politică”¹⁴ pe motiv că nu a știut să mențină relații de colaborare cu PDAM-ul foștilor președinți de colhozuri, care la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 susțineau, inclusiv material, acțiunile FPM. Pe de altă parte, PPCD-ului, în calitate de succesor al FPM, i se amintea că, spre deosebire de toate fronturile populare din fostele republici sovietice, avea drept scop programatic final unirea cu România, obținerea independenței statale fiind doar o sarcină intermediară. Ca urmare, în timpul campaniilor electorale, formațiunii i se aduceau frecvent acuzații de extremism. PPCD a răspuns virulent la aceste atacuri, prezentându-și oponentii drept „falși amici”, „corupți” etc. În prezent, relațiile PPCD cu oponentii care-i revendică pozițiile pe eșichierul politic au evoluat de o așa manieră încât, pur și simplu, nu mai contează cine a dat startul animozităților și cine a fost nevoit să riposteze. De fapt, comportamentul formațiunilor emergente din FPM a confirmat o legitate: un scop anunțat și neatins, cum a fost scopul unirii cu România, generează conflicte între cei care cândva au făcut corp comun pentru atingerea lui. În acest sens, reglările permanente de conturi de pe segmentul de dreapta al spectrului politic reprezintă o permanentă identificare a celor vinovați pentru imposibilitatea atingerii scopului stabilit. În consecință, clarificările au făcut ca, pe parcursul mai multor cicluri electorale, ratingul PPCD să se mențină la un nivel de aproximativ 8-10%. Celelalte formațiuni emergente din FPM, cu excepția PFD care, pînă la prăbușirea definitivă în 2001, avea un rating de aproximativ 10%, nu au putut depăși ratingul de 2-3%.

După scorul foarte modest de 7,5% la parlamentarele din 1994, liderii PPCD au încercat în repetate rînduri să depășească clișeele și stereotipurile negative existente în societate față de PPCD. Pentru început, PPCD a refuzat să participe la alegerile locale din 1995 pe motiv că noua lege a administrației publice locale ar fi fost nedemocratică. De fapt, se poate presupune că PPCD doar a avut nevoie de un răgaz pentru a-și reconsidera pozițiile înainte de revenirea în politică. În acest sens, un an mai tîrziu, PPCD a decis în mod surprinzător să facă alianță cu formațiunea președintelui Mircea Snegur și să-l susțină pe acesta la alegerile prezidențiale din 1996. Aceasta a avut loc în pofida faptului că în perioada 1991-1995 Mircea Snegur era principalul erou al pamfletelor PPCD-iste, deoarece a promovat ideea extinderii împuternicirilor prezidențiale și a semnat acordul de la Alma-Ata privind constituirea CSI. La alegerile parlamentare din 1998, PPCD a fost parte a Convenției Democratice

---

¹⁴ Nicolae Dabija, *Băiețismul în politică*, în *Literatura și arta*, august 1996.

din Moldova (CDM), constituite în baza formațiunii ex-președintelui Mircea Snegur Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova (PRCM). Aceste exemple sugerează că, începînd cu 1996, PPCD a dorit să se conecteze la „resursa administrativă”, ca prin intermediul acesteia să-și fortifice pozițiile și să-și depășească stereotipurile.

După alegerile din 1998, PPCD a participat la constituirea majorității parlamentare a Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR)¹⁵. Din cele patru constituyente ale ADR, doar PPCD avea printre scopurile statutare o clauză explicită privind unirea cu România. Partidul Forțelor Democratice (PFD), în calitate de forță politică descendentă a FPM, nu avea un asemenea scop, exprimat în mod explicit, iar celelalte două formațiuni – Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova (PRCM) și Blocul pentru o Moldovă Democrată și Prosperă (BMDP) – erau emergente din Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM) și aveau reputația de formațiuni antiunioniste. Pentru a participa la guvernare într-o astfel de coaliție, liderii PPCD s-au văzut nevoiți să facă o precizare de principiu cu referire la clauza sa prounionistă: pentru PPCD unirea cu România rămîne un vis. Și cum nimănui nu i se poate interzice să viseze, formațiunea va activa în conformitate cu realitățile existente, unirea putînd fi înfăptuită doar prin referendum, dacă va fi acceptată de majoritatea populației¹⁶. Această precizare făcută în fața camerelor de luat vederi nu a salvat formațiunea de suspiciunile partenerilor din ADR, care au continuat să considere PPCD drept o formațiune unionistă, deci antistatală. Această argumentare a fost utilizată în timpul crizei guvernamentale din februarie-martie 1999, cînd partenerii din ADR au refuzat să ofere PPCD posturile cerute în Guvern. Atitudinea partenerilor din ADR față de PPCD a fost, probabil, doar un pretext în plus pentru ultimul de a justifica părăsirea ADR și lansarea unei campanii de învinuire a exponenților acesteia de corupție. În orice caz, într-o situație de criză economică acută, cauzată de colapsul financiar din august 1998, PPCD a fost pus iarăși în fața dilemei de a fi aliații guvernării sau a se afla în opoziție. În circumstanțele menționate, în decembrie 1999, a avut loc congresul al VI-lea al PPCD, în cadrul căruia au fost adoptate variante noi ale statutului și programului formațiunii, din care au fost eliminate clauzele referitoare la unirea cu România. În consecință, PPCD

---

¹⁵ ADR era formată din patru formațiuni politice: Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD), Partidul Forțelor Democratice (PFD), Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova (PRCM) și Blocul pentru o Moldovă Democrată și Prosperă (BMDP).

¹⁶ Interviu televizat cu participarea președintelui PPCD, Iurie Roșca, difuzat în aprilie 1998 (în expunerea autorului).

a trebuit să accepte transformarea din „front” în „partid”. De fapt, după acest congres, formațiunea s-a numit PPCD și a început cea de a treia etapă în evoluția ei – „europenizarea”, pentru a putea deveni membră a Internaționalei Creștin Democratice.

După alegerile parlamentare din 2001, PPCD a rămas singura formațiune de dreapta reprezentată în Parlament. În perioada 2001-2005, antagonismele dintre PPCD și PCRM au creat un vid pe segmentul de centru al spectrului politic, de care a beneficiat Blocul Moldova Democrată (BMD), ocupându-l după alegerile parlamentare din 2005. BMD a reușit acest lucru fiindcă reprezenta un conglomerat de partide de sorginte social-democrată, social-liberală și liberală, unite în jurul Partidului „Alianța Moldova Noastră” (PAMN). Pentru PPCD, care aspira la instaurarea unui sistem bipartit în Republica Moldova, succesul PAMN a devenit o amenințare, ca și PFD-ul în a doua jumătate a anilor '90. Dat fiind faptul că relațiile PAMN cu PCRM erau la fel de antagoniste ca cele ale PPCD, deși motivele antagonismului erau cu totul diferite, ultimul avea două alternative: să intre în competiție cu PAMN pentru a clarifica care formațiune este mai „anticomunistă” sau să accepte parteneriatul cu PCRM, care admisesese drept scop strategic integrarea europeană și avea nevoie de sprijin pentru realegerea șefului statului.

Necesitatea menținerii unui nivel minim de stabilitate într-o conjunctură politică marcată de presiuni din partea Federației Ruse¹⁷ a determinat PPCD, cu ajutorul unor facilitatori externi, să treacă peste animozitățile cu PCRM și să participe, alături de alte două formațiuni reprezentate în Parlament, la realegerea în funcția de președinte al statului pe liderul PCRM, Vladimir Voronin. Nu încapă îndoială că înțelegerile la care s-a ajuns puteau fi negociate mult mai bine și transparent. Însă, în linii mari, motivele pentru care PPCD a susținut realegerea Președintelui Vladimir Voronin în 2005 sînt, practic, de aceeași natură ca și cele pentru care PPCD a susținut candidatura liderului Partidului Renașterii și Concilierii din Moldova (PRCM), ex-președintele Mircea Snegur, la alegerile prezidențiale din 1996. Atunci, în 1996, PFD era concurentul PPCD la rolul de principala forță de opoziție de dreapta, iar liderul PFD Valeriu Matei se angajase în competiția prezidențială pentru a se afirma în acea postură. Prin analogie, în 2005, singurul concurent al PPCD pentru poziția de principala forță de opoziție devenise PAMN. Comportamentul PPCD în ambele cazuri ne sugerează că formațiunea

---

¹⁷ În februarie 2005, în ajunul alegerilor parlamentare, Duma de Stat a Rusiei a adoptat trei rezoluții cu amenințări la adresa Republicii Moldova.

preferă ori să fie singura și inconfundabila forță de opoziție, ori să găsească o soluție în cooperarea cu partidul aflat la guvernare. Dacă ne-am întreba care sînt motivele unui atare comportament al PPCD, am ajunge probabil la concluzia că răspunsul trebuie căutat în istoria evoluției formațiunii și în calitatea PPCD de singur succesori al FPM. Potrivit liderilor PPCD, toate celelalte formațiuni de dreapta sînt beneficiare ale activității PPCD încă de la începutul Mișcării de Renaștere Națională. Cel puțin, această concluzie transpare din replicile liderilor PPCD date oponentilor de pe segmentul de dreapta al spectrului politic și foștilor camarazi: „nu trebuia să părășiți FPM și atunci am fi fost uniți și puternici”.

Argumentele PPCD în favoarea politicilor pe care le promovează nu pot fi ignorate. Astfel, decizia de a forma o alianță cu partidul ex-președintelui Mircea Snegur a fost luată după ce, în 1995, Mircea Snegur își schimbase brusc viziunile „moldoveniste”, manifestate în cadrul congresului preelectoral „Casa noastră – Republica Moldova” din februarie 2004 și de sondajul național postelectoral „La sfat cu poporul”. Ruperea relațiilor cu PDAM, în 1995, și lansarea inițiativei privind desfășurarea unui referendum de modificare a articolului 13 din Constituție, cu privire la înlocuirea sintagmei „limba moldovenească” cu sintagma „limba română”, au fost suficiente pentru a justifica alianța dintre PPCD și ex-președintele Mircea Snegur. În 2005, „consensul” dintre PPCD și PCRМ a fost atins ca urmare a faptului că liderul PCRМ a fost supus unor presiuni din partea Rusiei și anunțase încă de la sfârșitul anului 2002 despre schimbarea scopului strategic – aderarea Republicii Moldova la Uniunea Rusia-Belarus – cu unul de integrare europeană.

Ultimele evoluții în comportamentul și politicile PPCD îi determină pe un șir de observatori locali să prezică ieșirea formațiunii de pe „carosabilul politic” la alegerile parlamentare din 2009. De fapt, astfel de preziceri au existat din abundență și în preajma alegerilor parlamentare din 2001 și 2005, lucru care nu s-a realizat. Explicația ratingului constant de 8-10% pe care PPCD îl menține de-a lungul ultimilor 15 ani rezidă, probabil, atât în rădăcinile adînci pe care le are formațiunea în „solul politic” moldovenesc, cît și în capacitatea formațiunii de a demonstra alegătorilor săi că „manevrele politice” pe care le face în raport cu guvernării sînt corecte. Adică, în 1995, nu PPCD a îmbrățișat valorile împărtășite anterior de Mircea Snegur, ci invers. La fel și în 2005, nu PPCD a îmbrățișat ideea integrării Republicii Moldova în Uniunea Rusia-Belarus, ci PCRМ s-a declarat adept al integrării europene etc. În astfel de circumstanțe este legitimă întrebarea: de ce PPCD ar trebui să facă opoziție

dură guvernanților? Răspunsul oponentilor PPCD, cel puțin cu privire la cooperarea acestuia cu PCRМ, este că nu se poate crede nicidecum în sinceritatea unui partid comunist și că președintele PCRМ, Vladimir Voronin, nu poate fi comparat cu președintele PCRМ, Mircea Snegur.

Pe de altă parte, trebuie menționat faptul că PPCD a reușit să obțină în 2005, ca și în 1996, beneficii din alianța cu guvernarea. Și anume, cooperarea PPCD cu PCRМ poartă caracteristicile distincte ale unei înțelegeri politice de cartel, inclusiv în privința împărțirii spațiului mediatic din Republica Moldova. În acest sens, atât PPCD, cât și PCRМ nu fac decît să repete evoluția partidelor occidentale din ultimii 50 de ani, situație în care un șir de cercetători ajung la concluzia că partidele din elemente de bază ale democratizării vieții publice devin principalele obstacole în calea acestui proces.

În virtutea celor menționate mai sus, în prezent, activitatea PPCD este una dintre cele mai contestate în viața politică moldovenească. Lunecarea spre centru a PPCD și cooperarea acestuia cu fostul său inamic politic principal PCRМ au făcut ca cel puțin trei partide liberale – Partidul Liberal (PL), Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM) și Partidul Național Liberal (PNL), doi lideri ai cărora au făcut parte din BMD, să conteste pozițiile PPCD pe segmentul de centru-dreapta. Replica PPCD este dublă. Pe de o parte, PPCD își etalează istoria realizărilor în lupta pentru emancipare națională și independența Republicii Moldova, ceea ce a făcut la ultimul congres festiv, dedicat aniversării a 20 de ani de la constituirea formațiunii (una din semnificațiile majore ale manifestării în cauză sună așa: cine ar încerca să submineze pozițiile PPCD ar comite, de fapt, un „sacrilegiu”). Pe de altă parte, tot arsenalul abilităților PPCD, acumulat în cei 20 de ani de existență a formațiunii, este îndreptat spre ”elucidarea pericolului corupției” ce vine, în exclusivitate, din partea altor formațiuni de opoziție, poziționate în mod paradoxal pe segmentul de centru-dreapta. Este evident că, în ajunul alegerilor parlamentare din 2009, situația de pe segmentul de dreapta al spectrului politic este foarte proastă, iar motive pentru a continua clarificările și reglările de conturi apar din ce în ce mai multe.

3.3 Segmentul de centru al spectrului politic

Segmentul de centru al spectrului politic este, de obicei, dominat de partide care pot fi numite „emanații ale puterii”, adică partide constituite cu suportul factorului administrativ de către grupuri politice influente, aflate într-un fel sau altul la

guvernare. În acest sens, Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), instituit la 19 octombrie 1991 de către grupul parlamentar „Viața satului”, este primul exemplu de acest gen de după declararea independenței Republicii Moldova. Pe lângă calitatea de deputați, majoritatea membrilor grupului „Viața satului” mai aveau și calitatea de conducători ai colhozurilor, sovhozurilor și ai altor întreprinderi ale complexului agroindustrial. Aceștia mai erau numiți peiorativ „nomenclatură rurală”. Ulterior s-a dovedit că printre reprezentanții „nomenclaturii rurale” erau destule personalități cumsecade, care împărtășeau sentimente patriotice și erau bine intenționate, dar nu au fost înțelese. Este interesant de remarcat că PDAM a fost constituit la aproximativ o săptămână după ce conducerea FPM anunțase la 13 octombrie 1991 trecerea în opoziție. Acest detaliu indică asupra faptului că membrii grupului „Viața satului” au avut grijă să nu admită existența vacuumului de putere. Ei au fost destul de prevăzători în pregătirea platformei politice și preluarea, pas cu pas, a puterii. Platforma respectivă a fost declarată „centristă”, cu pretenția de a oferi un compromis pentru depășirea „radicalismelor” FPM și pe cele ale Interfrontului.

Influența PDAM a crescut rapid după înființare. La început, după alegerile legislative din februarie-martie 1990, grupul parlamentar „Viața satului” număra aproximativ 60 de deputați din totalul de 380, iar către alegerile parlamentare anticipate din februarie 1994 formațiunea deținea pozițiile-cheie în conducerea țării. Astfel, prim-ministru era, de fapt, liderul adevărat al PDAM, iar șeful statului și președintele parlamentului susțineau formațiunea, deși nu erau membri de partid. Poziția „centristă” și trecutul „nomenclaturist” comun au făcut, probabil, ca cele trei figuri-cheie în stat să se simtă confortabil sub acoperișul politic al PDAM. Acest lucru a garantat un suport administrativ extraordinar pentru PDAM, care i-a asigurat o majoritate absolută în Parlament – 56 de mandate din 104.

În mod neașteptat, dezagregarea PDAM s-a produs mai rapid decât ascensiunea acestuia. Doar la un an după obținerea majorității absolute în Parlament, PDAM a început să se scindeze pentru ca după alegerile parlamentare din 1998 să fie scos din circuitul politic din Republica Moldova. Ideologia „centristă” s-a dovedit inefficientă în lupta cu ambițiile celor trei lideri¹⁸, unul dintre care a dorit să fie reales în funcția de șef al statului, iar ceilalți doi au jinduit să-i

---

¹⁸ Este vorba despre președintele Mircea Snegur, președintele parlamentului Petru Lucinschi și prim-ministrul Andrei Sangheli.

ia locul. Totuși, PDAM nu a dispărut fără urmă. Două grupuri desprinse din formațiune au dat naștere la alte două partide, care pot fi categorisite drept „emanații ale puterii”, la fel ca PDAM. Astfel, Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova (PRCM) a fost constituit în 1995 de ex-președintele Mircea Snegur cu concursul unui grup de foști deputați PDAM, care au decis să-l urmeze. Cea de a doua formațiune – Mișcarea pentru o Moldovă Democrată și Prosperă (MMDP)¹⁹ – a fost constituită în februarie 1997 de un alt grup de foști deputați PDAM cu scopul de a-i asigura un suport parlamentar fostului președinte al legislativului, Petru Lucinschi, ales în decembrie 1996 în funcția de șef al statului.

O altă formațiune, care poate fi considerată „emanație a puterii”, este Partidul Alianța Moldova Noastră (PAMN). Aceasta își trage originea din Alianța Independenților din Republica Moldova (AIRM), care din momentul constituirii devenise o pură „emanație a puterii”, numai că a celei locale, mai exact a celei din capitala țării – municipiul Chișinău. Ultimul lucru este explicabil, întrucât ponderea Chișinăului în economia țării este de 60-70%, iar ponderea alegătorilor chișinăuieni este de ~25%. Intrarea AIRM în viața politică este interesantă prin faptul că, atunci când PCRM devenise partid dominant la nivel național, dorind să-și extindă controlul și la nivel local, reprezentanții puterii locale, neafiliați politic, au ripostat acestor tendințe prin constituirea propriului partid. Mai mult, această „emanație a puterii” locale a știut să devină ulterior un centru de alternativă pentru consolidarea forțelor politice de opoziție. Mai există un argument pentru a considera PAMN „emanație a puterii”. Este vorba că partidul ex-președintelui Mircea Snegur a fuzionat cu alte partide mici în 2002, iar în 2003 a fuzionat cu AIRM și Alianța Social-Democrată din Moldova (ASDM), condusă de ex-premierul Dumitru Braghiș, constituind PAMN propriu-zis, în baza juridică a ASDM.

O caracteristică distinctă a partidelor considerate „emanații ale puterii” este că ele au fost sau mai sînt conduse de persoane care au deținut funcții publice înalte: șeful statului, președintele legislativului, prim-miniștri și primarul capitalei. Principalul atu al acestor partide este că sînt, de obicei, „centriste”, ocupînd poziții pe segmentul de centru-stînga – centru-dreapta, și pot, în

---

¹⁹ Din 2000 MMDP se numește Partidul Democrat din Moldova (PDM).

principiu, să obțină mari beneficii de pe urma deținerii așa-zisei „acțiuni de aur”, lucru valabil mai ales în cazul existenței unui sistem de „două partide și jumătate”. Deși în Republica Moldova sistemul de partide nu este stabil și nu se poate spune că a existat sau că se profilează vreun tip anume de sistem clasic de partide, totuși, atunci când forțele de dreapta și cele de stînga sînt comparabile, forțele centriste, oricum, au capacitatea de a înclina balanța într-o direcție sau alta. Așa s-a întîmplat după alegerile parlamentare din 1998, cînd Blocul pentru o Moldovă Democrată și Prosperă (BMDP), deși obținuse doar al treilea rezultat electoral, a înclinat balanța spre constituirea Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR). Deținerea de către PCRM a majorității absolute în Parlament, începînd cu 2001, și transformarea acestuia în partid dominant au făcut inutile eventualele servicii ale partidelor centriste. În prezent însă există semne clare că după alegerile parlamentare din 2009 rolul partidelor centriste în „cotrabalansarea” politică ar putea crește considerabil.

Marea problemă a partidelor considerate „emanații ale puterii” este capacitatea lor limitată de a supraviețui după ce sînt nevoite să părăsească guvernarea și să treacă în opoziție. În ciclurile electorale precedente, durata aflării lor la guvernare, practic, nu a depășit durata unei legislaturi parlamentare. Odată cu trecerea în opoziție, aceste formațiuni devin, de fapt, „partide normale”. Capacitatea acestora de supraviețuire depinde de faptul dacă, profitînd de accesul la „resursele administrative” din perioada aflării la guvernare, reușesc să-și consolideze rețelele de „oameni influenți”, montați în diferite structuri administrative sau/și de business, în jurul cărora se creează și se mențin structurile formațiunilor, inclusiv ale branșelor teritoriale.

În prezent, două din formațiunile numite „emanații ale puterii” se mențin pe linia de plutire, avînd fracțiuni parlamentare de opoziție – PDM și PAMN, primul situat pe segmentul de centru-stînga, iar cel de al doilea pe segmentul de centru-dreapta al spectrului politic. Deși în aparență partidele centriste, „emanații ale puterii”, apar ca formațiuni preocupate de menținerea unor grupuri politice la putere, de fapt, rolul lor pozitiv a constat în atenuarea conflictelor generate de „radicalismele” formațiunilor de dreapta și de stînga, pledînd pentru soluțiile „mijlocului de aur”.

IV

Impactul alternanței schimbării cu stabilizarea asupra evoluției partidelor

Pentru evoluțiile din viața politică moldovenească a fost caracteristică o anumită periodicitate, determinată de alternanța *schimbării* cu *stabilizarea*. Această alternanță exprimă, de fapt, esența *tranziției* societății moldovenești de la totalitarism la democrație. Probabil, perioada *tranziției* va fi depășită pentru a se intra în *normalitate* doar atunci când oscilațiile politice, cauzate de *schimbare* și *stabilizare*, s-ar produce cu o amplitudine adecvată în preajma unui punct de echilibru valoric, asigurând evitarea destabilizărilor, dar și a stagnărilor, la fel de periculoase. Un astfel de punct de echilibru este căutat de clasa politică moldovenească de vreo 15 ani, prin încercările de identificare a așa-zisei *idei*

naționale. Cum influența factorilor externi are un impact mult mai mare asupra stabilității politice din Republica Moldova decât capacitățile interne de opunere acestor influențe, identificarea așa-zisei *idei naționale* a fost un exercițiu extrem de dificil. În acest sens, clasa politică moldovenească este pusă în situația de a încerca să înțeleagă care pot fi punctele de echilibru ale intereselor marilor puteri și ale vecinilor imediați în probleme ce vizează în mod direct Republica Moldova. Într-adevăr, procesul de reglementare a conflictului transnistrean a fost internaționalizat cu implicarea Rusiei, Ucrainei, UE, SUA și a unor organizații internaționale; extinderea UE și NATO pînă la hotarele Republicii Moldova, pe de o parte, și măsurile de răspuns ale Rusiei, pe de altă parte, implică aceleași mari puteri și pe aceiași vecini într-o concurență care are drept subiect al influenței lor Republica Moldova; impactul războiului ruso-georgian asupra securității regionale și asupra perspectivelor soluționării conflictului transnistrean și reintegrarea țării a demonstrat foarte clar că Republica Moldova nu mai poate fi întotdeauna și cu unii, și cu alții, fiind nevoită să împărtășească sau poziția Occidentului, sau pe cea a Rusiei etc. În consecință, pentru a nu fi doar obiect de influență, ci și subiect ce își urmărește interesele, Republica Moldova trebuie să răspundă clar și coerent unor sfidări legate de: divergențele dintre scopul anunțat privind integrarea europeană și prezența în structurile CSI sau limitele pînă cînd se poate găsi pe două platforme concurente. Creșterea comerțului cu statele UE, pe de o parte, și presiunile comerciale, exprimate prin embargourile rusești față de exporturile moldovenești, pe de altă parte, sugerează foarte clar direcția în care ar trebui să se miște Republica Moldova. Mai mult, majorarea constantă, uneori dramatică, a prețurilor la hidrocarburile importate din Rusia și suportul financiar din partea UE sînt factori care nu pot lasă loc pentru oscilații în vederea identificării scopurilor strategice.

După cîteva cicluri electorale, factorii menționați mai sus au determinat forțele politice din Republica Moldova să ajungă la un *consens național* privind integrarea europeană. Faptul că partidele politice au ajuns la acest consens este, fără îndoială, pozitiv. Cel puțin se poate spera că va avea loc transformarea competiției politice din una cu vectori divergenți, cînd unii sînt îndreptați spre Est, iar alții spre Vest, în una cu vectori ale căror proiecții sînt convergente, în direcția europeană, însemnînd că principalele forțe politice moldovenești vor avea de clarificat care partid politic poate aduce mai rapid Republica Moldova în UE. În acest sens, este interesant de urmărit succesiunea etapelor de *schimbare* și *stabilizare* pe care le-a parcurs Republica Moldova pînă la *consensul național*.

Etapa romantică. La sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, *schimbarea* a venit din partea *perestroikăi* gorbacioviste, ținând în ordinea socială. În Moldova ea a luat forma Mișcării de Renaștere Națională, punând începutul etapei *romantismului politic*. În acea perioadă, pe scena politică a avut loc ascensiunea Frontului Popular din Moldova (FPM) și prăbușirea Partidului Comunist, care a fost înlocuit temporar de câteva forțe politice emergente. Inițial, în 1988-1989, FPM a susținut rezoluțiile Conferinței a XIX-a a PCUS, care a adoptat programul de reformă a sistemului politic din URSS în baza alegerilor libere și a consolidării rolului sovietelor. Din păcate, în acea perioadă, cultura politică moldovenească nu avea printre valorile sale fundamentale *toleranța*. Principalele grupări politice nu se interesau de eventualele reacții ale oponentilor la acțiunile lor. Anume într-un astfel de context FPM a adoptat un șir de decizii cu impact major, care au generat reacții pe potrivă. Imediat după alegerile legislative din februarie-martie 1990, la congresul din luna mai, FPM a adoptat rezoluții privind: schimbarea denumirii Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești în Republica Română Moldova; oficializarea etnonimului „popor român” și a glotonimului „limba română”; independența autocefală a Bisericii cu o titulatură adecvată – Biserica Ortodoxă Autocefală Română a Basarabiei, Transnistriei și Bucovinei de Nord etc. Aceste cerințe ale FPM au fost întâmpinate cu ostilitate de alte grupări politice, care începuse să devină din ce în ce mai influente. În consecință, la aproximativ o lună și jumătate de la declararea independenței Republicii Moldova, FPM s-a văzut nevoită să-și declare, în octombrie 1991, trecerea în opoziție. Una din cauzele trecerii în opoziție a fost legată de pledoaria în favoarea unei republici parlamentare și opunerea față de transferul unor împuterniciri prea mari către șeful statului. Punctul culminant în evoluția FPM a fost atins în 1992, când formațiunea și-a stabilit drept scop strategic unirea Republicii Moldova cu România. Principalele cuceriri din perioada *romantică* au fost: trecerea limbii moldovenești/române la alfabetul latin, declararea ei drept limbă de stat, declararea suveranității și independenței Republicii Moldova etc. Pe de altă parte, aceste cuceriri au provocat reacții de răspuns, care s-au manifestat prin mișcări separatiste împotriva „pericolului românesc” în regiunea transnistreană și în sudul Moldovei, unde ponderea populației rusolingve de origine rusă, ucraineană și găgăuză este peste cea a populației moldovenești. Până în prezent conflictul separatist nesoluționat din Transnistria rămîne o moștenire a perioadei *romantice*. Internaționalizarea conflictului cu participarea unor mari puteri asigură menținerea conflictului în stare înghețată, deopotrivă cu argumentările de ordin istoric și drept internațional.

Etapa pragmatică. Stabilizarea situației social-politice a început să se profileze pe fundalul „înghețării” în vara anului 1992 a conflictului separatist din Transnistria și a *instituționalizării libertăților* obținute în perioada *romantică*, prin adoptarea în 1994 a Constituției noi a statului suveran și independent Republica Moldova. Merită remarcat faptul că noua Constituție nu a fost votată de formațiunile emergente din FPM, care au luptat cu adevărat pentru independența Republicii Moldova. Astfel, *libertatea* obținută preponderent cu concursul FPM a fost *instituționalizată* de către Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), care a știut să preia treptat guvernarea din mâinile FPM. Motivul pentru care forțele emergente din FPM nu au votat noua Constituție este că aceasta consfințea denumirea limbii de stat drept moldovenească și nu română. Problema denumirii limbii a devenit în Republica Moldova una pur politică, dat fiind faptul că nici o forță politică nu mai contestă echivalența limbii române cu ce moldovenească, ci doar oportunitatea politică de a o numi într-un fel sau altul. Perioada examinată mai poate fi numită *pragmatică* și fiindcă PDAM, formațiune de guvernământ în acea perioadă, a dat startul *transformării* proprietății publice în proprietate privată. Se poate afirma că lupta pentru controlul asupra celor mai importante procese, printre care privatizarea era pe primul loc, a adus PDAM la scindare și declin. Intrarea PDAM în declin s-a produs atunci când cei trei lideri naționali, susținători ai PDAM, au decis să intre simultan în lupta pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova. Miza era mare fiindcă sistemul semiprezidențial, consfințit de Constituția din 1994, lăsa pe seama funcției prezidențiale împuterniciri destul de mari pentru a influența procesele social-economice, inclusiv pe cele legate de privatizare. În acea perioadă clasa politică moldovenească înțelegea deja destul de bine că într-o țară aflată în tranziție cel mai bun business este politica. Destrămarea PDAM a subminat *stabilitatea*, provocând „fibrilații” politice și apariția unui șir de partide noi. *Cioburile* fostului PDAM, în alianță cu formațiunile emergente din FPM, au constituit după alegerile parlamentare din 1998 Alianța pentru Democrație și Reforme, a cărei guvernare a coincis cu un șir de crize guvernamentale, financiare, constituționale etc., care au avut un efect dezolant asupra cetățenilor și a contribuit la revenirea la guvernare a PCRM. Lucrul pozitiv pe care l-au făcut partidele politice în acea perioadă a fost că au reușit să se opună, în martie 1996, intenției Președinției de a-și supune Ministerul Apărării, iar în 2000 au izbutit să zădărnicească intenția Președinției de a transforma Moldova într-o republică prezidențială.

Etapa pseudorestaureției. Victoria absolută a PCRМ la alegerile parlamentare din 2001 a confirmat faptul că majoritatea cetățenilor moldoveni doresc *restaureția* comunistă ca alternativă pentru greutățile tranziției. De fapt, pledoaria pentru *restaureția* promisă de PCRМ nu a fost altceva decât pledoaria pentru o *schimbare* în sens invers celei produse la începutul anilor '90 ai secolului trecut. Ulterior s-a dovedit că *restaureția* a fost, de fapt, o *pseudorestaureție*. Sub presiunea circumstanțelor, PCRМ s-a văzut nevoit să-și reinterpreteze promisiunile de a relua construcția socialismului și comunismului în baza teoriei marxist-leniniste, de a aduce Republica Moldova în Uniunea Rusia-Belarus și de a contribui la refacerea URSS pe baze noi. Cînd au fost întrebați despre promisiunile neonorate, liderii PCRМ au specificat că au promis doar că în eventualitatea victoriei vor examina posibilitatea realizării scopurilor menționate și nu că le vor realiza. Convingîndu-se de imposibilitatea atingerii lor, au decis să continue reformele începute de predecesorii lor, adaptîndu-le, oarecum, la interesele cetățenilor sărăciți de pe urma *tranziției*. Devenind partid dominant, PCRМ a reușit rapid să-și edifice *verticala puterii* de stat după modelul Federației Ruse, chiar și în condițiile unui sistem semiparlamentar. Cu toate acestea, deși PCRМ deținea majoritatea constituțională în Parlament (71 de mandate din 101) și controlul asupra puterii executive și judecătorești, situația politică din Republica Moldova a fost instabilă în perioada *pseudorestaureției*. O serie de proteste în regim non-stop, cu participarea a zeci de mii de manifestanți, au fost organizate de principala forță de opoziție din acea perioadă – PPCD. Ele erau îndreptate împotriva intențiilor PCRМ de a revizui legislația lingvistică și politicile din învățămînt, legate de predarea istoriei. Un alt pretext pentru conflicte a fost intenția PCRМ de a soluționa conflictul transnistrean „pe la spatele Europei în care dorim să ne integrăm”, pe calea federalizării țării, oferirii unui larg drept de veto regiunii transnistrene și Rusiei dreptul de a „garanta soluția” prin crearea unei baze militare pe teritoriul Republicii Moldova. Temerea că aceste cedări ar putea submina independența Republicii Moldova a condus la consolidarea, practic, a tuturor partidelor politice de opoziție împotriva PCRМ. Conflictul devenise atît de periculos, încît a fost nevoie de implicarea instituțiilor europene pentru aplanarea lui. Acest lucru a reușit și datorită deciziei tuturor forțelor politice de a se supune rezoluțiilor Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APC) în vederea introducerii unui moratoriu asupra soluționării problemelor litigioase.

Etapa consensului național. Alegerile parlamentare din martie 2005 s-au desfășurat într-o atmosferă tensionată, influențată de *revoluțiile cromatice* din Georgia și Ucraina. În timpul campaniei electorale, cele mai importante formațiuni de opoziție – PPCD și Blocul Moldova Democrată (BMD) – declarau deschis că în eventualitatea manipulării rezultatelor alegerilor vor urma scenariu de contestare a acestora după modelele georgian și ucrainean. Lucrurile au evoluat însă într-o altă direcție, datorită faptului că alegerile au fost declarate relativ corecte de către OSCE, iar diferența dintre scorurile electorale ale PCRМ (~46%), BMD (~28%) și PPCD (~9%) a fost prea mare pentru a spera că contestarea rezultatelor alegerilor poate inversa preferințele electoratului. Cum PCRМ obținuse o majoritate absolută de mandate în Parlament, dar nu dispunea de un număr suficient de 3/5 de mandate pentru realegerea liderului său în funcția de șef al statului, era nevoie de un compromis cu opoziția. Alternativa compromisului era organizarea unor alegeri parlamentare noi doar la câteva luni după alegerile ordinare. Această perspectivă comporta riscuri majore într-o țară cu un conflict separatist nesoluționat și o clasă politică măcinată de conflicte antagoniste. Ulterior, au fost date publicității un șir de materiale care confirmau că soluția de compromis a fost negociată cu suportul și medierea unor experți occidentali. În fond, compromisul a fost atins între PCRМ (56 de mandate), pe de o parte, și principalul inamic politic al acestuia din perioada *pseudorestaurării* – PPCD (11 mandate), la care s-au alăturat PDM (8 mandate) și Partidul Social Liberal (3 mandate), ultimele două desprinzându-se de BMD (34 mandate). PAMN, având calitatea de pivot al BMD, nu a participat la negocieri, fiindcă nu recunoscuse valabilitatea rezultatelor alegerilor parlamentare. Liderii PAMN au avut dreptate când au atras atenția asupra faptului că condițiile compromisului cu PCRМ au coincis, de fapt, cu obligațiile Republicii Moldova de a se conforma unor principii și de a promova reforme care erau incluse deja în Planul de Acțiuni Uniunea Europeană-Moldova (PAUEM), semnat cu două săptămâni înaintea alegerilor parlamentare. În aceste circumstanțe, în pofida faptului că PAMN nu a acceptat compromisul cu PCRМ, dobândindu-și astfel dreptul de a fi calificată drept principala forță de opoziție, la prima ședință a noii legislaturi a Parlamentului din martie 2005, a votat împreună cu toate celelalte fracțiuni, în unanimitate, *Declarația cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene*. Documentul avea la bază *consensul* larg al tuturor celor patru fracțiuni parlamentare în privința promovării consecvente și ireversibile a cursului strategic de *integrare europeană*. Ulterior reprezentanții princi-

palelor partide politice au lăsat să se înțeleagă că integrarea europeană ar putea fi considerată idee națională, întrucât votarea consensuală a declarației menționate a demonstrat potențialul ei de consolidare.

Consensul național a avut un impact major asupra *stabilizării* situației politice din Republica Moldova. Situația social-politică a devenit mult mai previzibilă, iar principalul obiectiv a devenit implementarea de către Guvern a PAUEM. Opoziției i-a revenit sarcina să critice modalitățile de implementare a PAUEM. Cu toate acestea, cel mai disputat fenomen din perioada consensului național este parteneriatul politic special dintre foștii inamici politici consacrați – PCRM și PPCD. Acest parteneriat nu doar a rezistat pe parcursul ultimei legislaturi parlamentare, ci chiar s-a consolidat prin cooperarea celor două formațiuni pentru împărțirea influenței în audiovizual și privatizarea câtorva unități audiovizuale publice, care nu fuseseră privatizate anterior. Celelalte forțe politice, parlamentare și extraparlamentare cu o anumită pondere și-au arătat îngrijorarea față de împărțirea *sferelor de influență* în spațiul informațional între cele două formațiuni. Îngrijorarea a avut teme, întrucât a urmat o campanie, mai mult sau mai puțin coordonată, de defăimare a oponentilor politici, care a scos în evidență că PCRM și PPCD nu se mai atacă reciproc, dar își reglează conturile cu inamicii politici comuni. Acest lucru poate fi calificat drept o dovadă a existenței în Republica Moldova a fenomenului de *cartelizare*²⁰ a relațiilor interpartinice, criticat în ultimii ani atât în Occident, cât și în Rusia.

De fapt, *consensul național în vederea integrării europene* pune punct pe lupta din ultimii 15 ani dintre formațiunile emergente din Mișcarea de Renaștere Națională și PCRM ca fost promotor al ideilor *restaurației* comuniste. PCRM nu mai este perceput ca un partid comunist autentic, iar PPCD s-a declarat de curând promotor al ideii transformării Republicii Moldova independente într-un proiect de succes. Celelalte partide politice nu contestă nici scopurile declarate de PCRM și PPCD, nici modalitățile de atingere a acestora și comportamentele lor. În acest context, în ajunul alegerilor parlamentare din primăvara anului 2009, dominația PCRM este contestată *dinspre stînga* de vreo trei partide mici de orientare socialistă și prorusească, care îi aduc

---

²⁰ А. Н. Кулик, *Парадокс „заката” политических партий на западе и его проекция на российскую многопартийность*, Политическая наука, №1, 2006, Российская Академия Наук, Институт научной информации по общественным наукам, Москва 2006.

acuzații de renegare și de convertire proeuropeană. Pe de altă parte, vreo trei partide liberale contestă pozițiile PPCD *dinspre dreapta*, acuzându-l de „trădare” pentru parteneriatul cu PCRM și mai puțin pentru renunțarea la ideile unioniste. Erodarea pozițiilor PCRM și PPCD poate fi considerată drept *sfirșitul istoriei* de aproximativ 20 de ani a partidelor politice cu rădăcini adânci în „solul politic” moldovenesc și convergența scopurilor finale ale principalelor partide prin intermediul *consensului politic*. În acest sens, *consensul politic* este însoțit de un alt fenomen interesant – manifestarea ambițiilor politice ale unor oameni de afaceri prosperi, care doresc să se implice în mod explicit în viața politică. Cel puțin două formațiuni politice au în calitate de lideri oameni de afaceri foarte prosperi – Partidul Social Democrat (PSD) și Partidul Democrat Liberal din Moldova (PLDM). Deocamdată, nu este clar cât de prudent va reacționa electoratul moldovenesc la ofertele politice din partea unor oameni de afaceri prosperi. Pe de o parte, nu este clar cât de bine știu oamenii de afaceri să delimiteze interesul public de cel privat. Pe de altă parte, riscul nu este atât de mare. În orice caz, politica într-o țară precum Republica Moldova va rămâne cel mai profitabil business, în sensul creării condițiilor favorabile pentru clanurile economice apropiate. Însă oamenii prosperi, care și-au făcut afacerile în afara politicii, pot fi mai credibili decât cei care s-au îmbogățit profitând de aflarea în politică, în sensul că se poate presupune că după ce s-au îmbogățit ar putea să dorească, în mod firesc, să se înobileze prin acțiuni în favoarea binelui public. Așa sau altfel, în viitorul cel mai apropiat, fenomenul *cartelizării* partidelor politice moldovenești va deveni, după toate probabilitățile, o realitate. Cartelizarea partidelor înseamnă transformarea acestora, mai degrabă, în echipe de manageri politici foarte eficienți, pentru care contează anume eficiența, în numele căreia se poate merge la orice fel de compromisuri, asigurându-le statutul râvnit și nu reprezentarea segmentelor sociale și promovarea intereselor acestora. În mod paradoxal, în situația *consensului politic privind integrarea europeană*, cartelizarea nu pare a fi cea mai proastă soluție.

Cît privește perpetuarea alternanței *schimbării* cu *stabilizarea* de după etapa *consensului național*, se poate afirma că eventuala *schimbare* de după alegerile parlamentare din 2009 nu va avea anvergură națională, așa cum a fost în perioada *romantică* și cea a *pseudorestaurației*. Cel mai probabil e că vor avea loc *schimbări* sectoriale. Adică, partidele socialiste, prorusești, pe de o parte, și cele social-democrate, pe de altă parte, vor încerca să *schimbe* statutul PCRM de partid dominant în „partid normal”, deși foarte influent. În acest sens, un rol important

i-ar putea reveni Uniunii Centriste din Moldova (UCM), la cîrma căreia de curînd se află ex-premierul Vasile Tarlev. Pe segmentul de dreapta, *schimbarea* foarte posibilă este în sensul că Partidul Liberal (PL) și Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM) vor fi reprezentate în viitorul Parlament. PL se pare că mai are ambiția să preia locul PPCD în calitate de formațiune promotoare a unei politici proromânești. Din acest punct de vedere, în următorul ciclu electoral *schimbarea* sectorială poate degenera într-o destabilizare de proporții, probabilitatea căreia crește în condițiile fragmentării spectrului politic și a menținerii antagonismelor dintre partidele politice.

5.1 Impactul legislației partidelor

Ținând cont de faptul că în Republica Moldova începutul pluripartitismului s-a manifestat prin competiția mișcărilor naționale, se poate afirma că dezvoltarea sistemului de partide în acest spațiu, cel puțin, nu vine în contradicție cu abordarea lui Georges Lavau, care susține că sistemele de partide sînt rezultatele proceselor sociale și istorice²¹, și, într-o măsură mai mică, ale sistemului electoral. Într-adevăr, mișcările naționale au invocat preponderent argumente istorice și aspirații de aducere a proceselor social-politice în concordanță cu „adevărul istoric”. Problema e că „adevărurile istorice” promovate de diferite formațiuni erau antagoniste, provocînd tensiuni sociale, mișcări separatiste și degradare social-economică.

Prima lege cu privire la partide și alte organizații social-politice, adoptată de către Parlament la 17 noiembrie 1991, a fost una permisivă și de o calitate bună, conținînd prevederi destul de simple și ușor de realizat la înregistrarea partidelor și a organizațiilor social-politice. Astfel, era nevoie de 300 de semnături și conformarea cu cîteva prevederi procedurale formale. Legea nu prevedea nicio deosebire esențială între partide și mișcări politice, permițînd tuturor doritorilor să participe la viața politică. Pentru ambele tipuri de organizații legea prevedea că acestea sînt „asociații benevole ale cetățenilor, constituite pe baza comunității de interese, idealuri și scopuri în vederea realizării în comun a voinței politice a unei părți a populației prin obținerea legală a puterii de stat și prin participarea la realizarea acesteia”. De asemenea, legea prevedea că ligile, fronturile, uniunile, mișcările politice de masă sînt organizații social-politice. Înregistrarea apartenenței era obligatorie pentru toate partidele și organizațiile social-politice.

Normele sus-menționate au fost valabile pînă în anul 1998, cînd, datorită procesului de înregistrare simplificat, numărul partidelor a depășit cifra de 60. Alegerile parlamentare din 1994 și 1998 au demonstrat că numai patru partide și blocuri sînt în stare să depășească pragul electoral de 4%. Restul,

---

²¹ Georges Lavau, *Partis politique et realites sociales*, Paris, Armand Colin, 1953.

aproximativ 10-15 partide și blocuri electorale, formațiunile care au participat la alegeri, nu au reușit să treacă pragul electoral, însumând aproximativ 20% din voturi. Aproape jumătate din partidele înregistrate nici nu au putut participa la alegeri, deși pentru aceasta era nevoie doar de a înregistra la Comisia Electorală Centrală listele de candidați. De aceea, legea partidelor a fost modificată în septembrie 1998, adoptându-se condiții mult mai riguroase de înregistrare a partidelor. Astfel, toate partidele existente au fost obligate să se reînregistreze, iar noile partide nu erau înregistrate decât dacă acestea aveau numărul minim de 5000 de membri, provenind minimum din jumătate din unitățile teritorial-administrative, dar nu mai puțin de 150 de membri în fiecare din ele. Noile prevederi au făcut, de fapt, imposibilă reînregistrarea partidelor regionale, lucru care a generat nemulțumirea forțelor politice din autonomia națională Gagauz-Yeri.

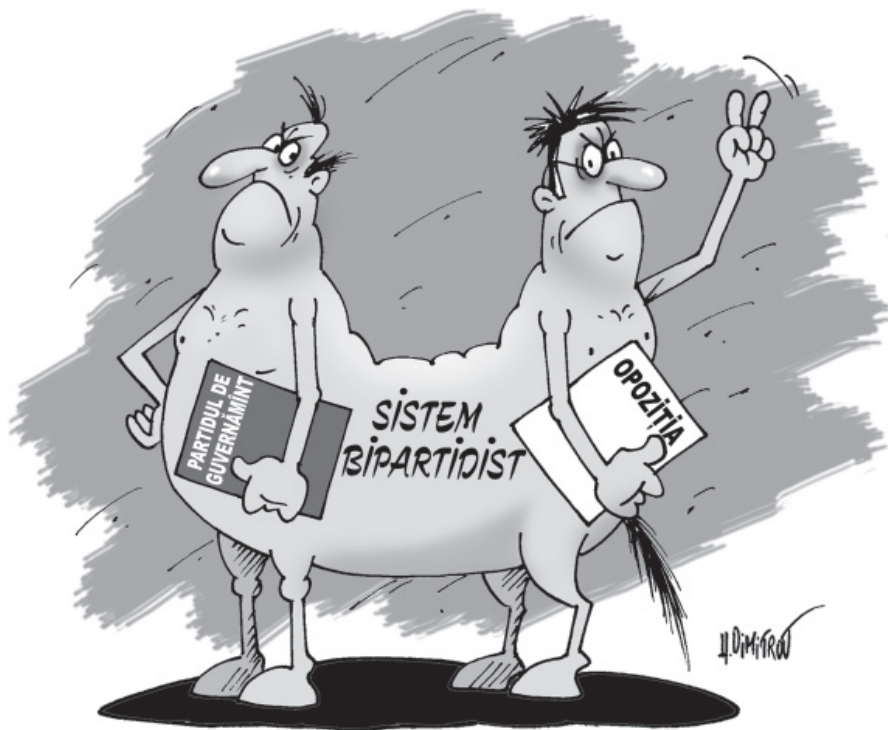
În 2002 partidul de guvernământ a introdus noi modificări în Legea cu privire la partide, care obligau partidele să facă dări de seamă și să se reînregistreze în fiecare an, dovedind că numărul membrilor nu a scăzut sub 5000. Sub influența protestelor partidelor, precum și sub presiunea instituțiilor europene, autoritățile au fost constrânse să cedeze și să revină la normele anterioare. În decembrie 2007 Parlamentul a adoptat o nouă lege a partidelor, care prevede finanțarea de la bugetul de stat a partidelor reprezentate în organul legislativ, adică a acelor care au trecut pragul electoral de 6%, și a celor care au în consiliile locale de nivel regional cel puțin 5% din numărul total de consilieri. În acest scop, 0,2% din bugetul de stat vor fi alocate pentru finanțarea partidelor, proporțional numărului de mandate deținute în Parlament și consiliile regionale. Această clauză va intra în vigoare după alegerile parlamentare din primăvara anului 2009. Scopul acestor prevederi este de a pune partidele mici într-o situație și mai dificilă în raport cu partidele mai puternice și de a „aerisi” în acest mod spectrul politic. Estimările bazate pe rezultatele ultimelor alegeri și pe cele ale sondajelor de opinie arată că doar 7-8 din cele 28 de partide înregistrate au capacitatea de a se angaja plenar în competiția politică pentru obținerea mandatelor parlamentare. Dar din cele 7-8 partide cu șanse reale, cel mai probabil, 4-5 vor fi în stare să-și realizeze șansele.

5.2 Impactul legislației electorale

Dezvoltarea sistemului de partide din Republica Moldova a fost influențată puternic de sistemul electoral proporțional absolut, utilizat în mod constant în

patru cicluri electorale, începînd cu 1994. Trecerea la sistemul proporțional a fost precedată de alegerile din februarie-martie 1990 pentru Sovietul Suprem al RSSM, care s-au desfășurat pentru prima oară, după aproximativ 50 de ani, pe bază de competiție politică. Cauza trecerii de la sistemul majoritar la cel proporțional a constat în faptul că după alegerile din 1990 un segment masiv de deputați a preferat să se detașeze de structurile politice care i-a promovat, afirmînd că „reprezintă poporul” și nu structurile politice care-i propulsaseră. În consecință, funcționalitatea proastă a forului legislativ, cauzată de fragmentarea corpului de deputați, a fost parțial pusă pe seama sistemului electoral majoritar.

În ajunul alegerilor parlamentare anticipate, prevăzute pentru februarie 1994, a fost adoptată o nouă lege privind alegerea Parlamentului, care prevedea organizarea alegerilor parlamentare pe baza „sistemului proporțional limitat”, adică în baza listelor închise de candidați în circumscripții electorale cu mai multe mandate, care trebuiau să corespundă unităților administrativ-teritoriale de nivel regional. Cum organizarea administrativ-teritorială pe bază de județe rămăsese neterminată, crearea circumscripțiilor electorale în

conformitate cu noua lege electorală era imposibilă. În plus, a fost irealizabilă constituirea circumscripției electorale și a comisiilor electorale în raioanele controlate de regimul separatist din Transnistria. În acele circumstanțe, Parlamentul a decis să adopte o hotărâre cu privire la punerea în aplicare a legii electorale, trecându-se astfel de la sistemul electoral proporțional limitat la cel proporțional absolut: o țară – o singură circumscripție electorală.

Distribuirea mandatelor de deputați s-a efectuat numai printre partidele care au acumulat peste 4% din voturile alegătorilor, în baza metodei lui Victor d'Hondt, care încurajează partidele mari. Pragul electoral nu se aplica candidaților independenți, care puteau ajunge în Parlament numai în cazul în care numărul de voturi acumulat se încadra în șirul numeric descrescător, alcătuit după metoda lui d'Hondt. La alegerile parlamentare din 1994, precum și la toate celelalte alegeri parlamentare, niciun candidat independent nu a putut acumula un număr necesar de voturi pentru a ajunge parlamentar. Partidele care nu au trecut pragul electoral de 4%, alături de candidații independenți, au întrunit în total 18% din voturi, care au fost „pierdute” și distribuite proporțional celor patru formațiuni care au depășit pragul.

În 1997 a fost elaborat și adoptat Codul Electoral care a unificat toate normele și procedurile electorale, a prevăzut constituirea unei Comisii Electorale Centrale cu un mandat de 6 ani, care să activeze permanent. Codul Electoral a menținut sistemul electoral proporțional absolut pentru alegerile parlamentare. Inovația s-a impus și în privința pragului electoral de 4%, care a fost extins și asupra candidaților independenți. Președintele din acea perioadă, Petru Lucinschi, s-a pronunțat împotriva Codului Electoral, insistând asupra necesității de revenire la sistemul electoral majoritar sau, cel puțin, la adoptarea unui sistem „paralel”, după modelul german. Cu toate acestea, fracțiunile parlamentare au insistat asupra sistemului electoral proporțional absolut cu un prag electoral de 4% pentru toți concurenții electorali, inclusiv pentru candidații independenți.

Următoarele modificări substanțiale la Codul Electoral au fost introduse în martie 2000. Acestea prevedeau creșterea pragului electoral pînă la 6% pentru partide, precum și micșorarea pragului pînă la 3% în cazul candidaților independenți. De data aceasta, modificările erau în mod evident îndreptate împotriva partidelor mici, care ar fi putut, cu eforturi comune, să depășească pragul electoral de 4%. În consecință, două foste partide parlamentare, care au inițiat și au susținut aceste modificări, s-au pedepsit pe ele însele, neacumulînd la alegerile din 2001 numărul de voturi necesar pentru depășirea noului

prag. Unuia dintre acestea nu i-a ajuns o zecime de procent pentru depășirea pragului electoral. Dacă pragul electoral ar fi rămas la nivelul de 4%, partidele în cauză ar fi intrat în Parlament, iar fracțiunea majoritară a comuniștilor nu ar fi obținut majoritatea constituțională (71 de mandate din 101), deși ar fi putut sa-și aleagă de una singură propriul lider în funcția de șef al statului.

Tendința de a ridica bariere împotriva partidelor „mici” a avut o evoluție logică în 2002, când PCRML a susținut inițiativa principalului său oponent politic, Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD), majorând pragul electoral pentru blocurile electorale. Astfel, blocurile formate din două partide trebuiau să acumuleze peste 9%, iar cele din trei și mai multe partide – nu mai puțin de 12% ca să poată intra în parlament. Evident, această măsură fusese deja îndreptată împotriva posibilelor coaliții preelectorale, care ar fi putut face concurență forțelor politice afirmate deja – PCRML în calitate de partid de guvernământ și PPCD în calitate de forță de opoziție principală. Inovația a constat de fapt în tentativa de impunere a unui sistem bipartidist, care a eșuat din cauză că ratingul PCRML era aproximativ de cinci ori mai mare ca cel al principalului său oponent – PPCD. În condițiile când constituirea blocurilor a devenit periculoasă din cauza pragurilor succesive, imperativul urmărit este crearea megablocurilor electorale. Blocul Moldova Democrată (BMD) a și devenit un astfel de megabloc la alegerile parlamentare din 2005, reușind să se „strecoare” printre cele două partide principale – PCRML și PPCD – și să dea astfel peste cap intenția de constituire a unui sistem bipartidist.

În primii doi ani după consensul politic din 2005, s-a profilat o tendință pozitivă în evoluția legislației electorale. La insistența partidelor parlamentare de opoziție, participante la parteneriatul cu PCRML, au fost constituite comisii de lucru pentru revizuirea actelor legislative ale Moldovei în conformitate cu recomandările Comisiei Venețiene a Consiliului European. În lista legilor revizuite a intrat și Codul Electoral. În conformitate cu noua redacție a Codului Electoral, Comisia Electorală Centrală are nouă membri: cîte unul numește Președintele Republicii și Guvernul, iar 7 sînt delegați de către fracțiunile parlamentare (inclusiv majoritatea de 5 membri din partea fracțiunilor de opoziție, potrivit numărului de mandate pe care le deține). O altă modificare substanțială a constat în micșorarea pragului electoral pînă la 4%, însemnînd revenirea la plafonul inițial, stabilit încă la adoptarea Codului Electoral de către Parlament în 1997. Pentru blocurile preelectorale,

indiferent de numărul aderațiilor, pragul electoral era unificat și stabilit la nivel de 8%. Fără a testa în practică impactul ultimei modificări, în aprilie 2008, majoritatea parlamentară a PCR, susținută de fracțiunea PPCD, a modificat iarăși prevederile Codului electoral, înăsprind semnificativ condițiile de accedere în Parlament: a fost stabilit un prag electoral de 6%, au fost interzise blocurile electorale, deținătorii dublei cetățenii au fost lipsiți de dreptul de a ajunge în parlament. Aceasta poate însemna că ideea construirii unui sistem bipartidist a revenit în prim-plan.

VI

Concluzii

Sistemul pluripartitist din Republica Moldova a devenit un element indispensabil al *democrației de vitrină*. Deficiențele democrației moldovenești sînt o consecință directă a calității *culturii politice* din țară, care s-a manifestat plenar în perioada *tranziției*. Cu toate acestea, în ultimii 20 de ani, rolul partidelor politice din Republica Moldova a fost, în linii mari, unul pozitiv. Cea mai mare performanță a partidelor moldovenești este că nu au admis instituirea în Republica Moldova a unui sistem prezidențial, optînd constant și cu succes relativ în favoarea unui sistem mutual de control și echilibru (“checks and balance”). Beneficiile acestei realizări vor deveni evidente cînd sistemul pluripartitist din Republica Moldova va reveni la normalitate.

Democrația moldovenească nu este un rezultat al eforturilor conștiente ale partidelor. Aceasta este, mai degrabă, un fenomen colateral al luptei partidelor pentru dominația pe scena politică. De fapt, *democrația* moldovenească s-a strecurat printre antagonismele partidelor, niciunul dintre ele nu a fost în stare să ia sub control întreaga putere, iar dacă a luat-o – pentru un termen limitat, prevăzut de Constituție. Această stare de fapt s-a realizat în virtutea sistemului constituțional semiprezidențial (1994-2000) și a celui semiparlamentar (din 2000). În acest sens, însăși existența pluripartitismului a fost un factor pozitiv pentru *democratizarea* Republicii Moldova.

Comportamentul clasei politice moldovenești a fost influențat puternic de factorii externi. Articulînd interesele unei țări mici și dependente de sprijinul internațional, clasa politică a trebuit să ia în considerație condiționarea din exterior a suportului economic și politic pentru Republica Moldova prin modernizarea țării, reformarea economiei și a instituțiilor interne. În acest sens, influența externă a fost, în linii mari, una pozitivă.

Atingerea *consensului național* în vederea integrării europene este un prim indicator al responsabilității clasei politice moldovenești și al capacității de a face compromisuri. Însă odată cu atingerea *consensului național* a scăzut

intensitatea concurenței ideologice și „geopolitice” dintre principalele partide. Această situație generează riscuri noi legate de o eventuală *cartelizare* a partidelor. Riscul acestui fenomen nu poate fi estimat încă, însă ținând cont de calitatea *culturii politice* moldovenești se poate presupune că acesta nu este de neglijat.

CUPRINS

<i>PARTIDELE ȘI DEMOCRATIZAREA REPUBLICII MOLDOVA</i>	5
<i>I. Introducere</i>	5
<i>II. Specificul electoratului moldovenesc</i>	11
<i>III. Proiecția specificului electoratului asupra partidelor</i>	15
3.1 Segmentul de stînga al spectrului politic	17
3.2 Segmentul de dreapta al spectrului politic	19
3.3 Segmentul de centru al spectrului politic	25
<i>IV. Impactul alternanței schimbării cu stabilizarea asupra evoluției partidelor</i>	29
<i>V. Impactul legislației privind partidele și alegerile asupra pluripartitismului</i>	38
5.1 Impactul legislației partidelor	38
5.2 Impactul legislației electorale	39
<i>VI. Concluzii</i>	44